

Generalitati privind raspunderea penala

Gheorghe POPA

"George Bacovia" University, Bacau, ROMANIA

Keywords: *the general principles, the subjects, the content and the object of penal responsibility*

Abstract: The life of human communities should be conceived within some behavioral rules which should be obeyed by all the individuals. This paper is meant to offer some general considerations regarding the penal responsibility. The Romanian penal code is the supreme "power" which stipulates the legal frame which the Romanian citizens should respect.

1. Noțiunea și caracterizarea răspunderii penale

Viața oamenilor și a colectivităților umane nu poate fi concepută în afara unor reguli de conduită ce trebuie respectate de către cei cărora li se adresează. Realizarea ordinii de drept penal are loc, de regulă, prin conformare, adică prin adoptarea de bună voie sau din teama pedepsei, în cadrul raportului juridic penal de conformare. Există întotdeauna un anumit număr de cazuri în care membrii societății nu se conformează exigențelor legii penale și săvârșesc infracțiuni, iar în aceste cazuri realizarea ordinii de drept penai este posibilă numai prin constrângere, adică prin aplicarea sancțiunilor prevăzute de normele încălcate (pedepse sau măsuri educative) pentru cei ce au săvârșit faptele interzise prin normele incriminatoare.

Definiție

În sensul strict al cuvântului, răspunderea penală reprezintă obligația unei persoane fizice de a răspunde de consecințele actelor sale ilicite. În dreptul penal răspunderea penală reprezintă obligația infractorului de a răspunde de actele sale delictuoase și de a suferi pedeapsa prevăzută de lege pentru ele. Având în vedere complexitatea răspunderii penale, aceasta poate fi definită ca fiind dreptul statului de a trage la răspundere penală pe infractor, de a-i aplica sancțiunea prevăzută de lege și de a recurge la forța sa de constrângere în vederea executării ei, precum și obligația infractorului de constrângere în vederea executării ei, precum și obligația infractorului de a suporta consecințele faptei sale și anume aplicarea și executarea pedepsei în vederea asigurării respectării legii.

În concluzie, vom defini răspunderea penală ca fiind aceea formă a răspunderii juridice care se naște prin săvârșirea unei infracțiuni și care constă în obligația făptuitorului de a se supune procesului penal și de a suporta consecințele prevăzute de legea penală.

2. Temeiul instituirii răspunderii penale

Temeiul răspunderii penale îl constituie săvârșirea unei infracțiuni concrete prevăzută de dreptul penal român în articolul 17, alin. 2 Cod penal. În sistemul nostru penal răspunderea penală capătă un inevitabil caracter coercitiv, devine necesară și este instituită în vederea apărării ordinii de drept, împotriva infracțiunilor. Instituirea răspunderii penale răspunde în același timp cerinței asigurării reeducării morale și reinserției sociale a persoanelor care au încălcat cu vinovăție normele de drept penal; infracțiunea constituie unica bază pe care se poate naște răspunderea penală, reprezentând temeiul ei unic și exclusiv.

3. Realizarea răspunderii penale

Ordinea de drept penal se realizează prin respectarea din teama, prudența sau din convingere de către majoritatea destinatarilor legii penale a dispozițiilor sale, în cadrul unor raporturi juridice de conformare, ce se nasc din momentul apariției regulii de conduită impusă de norma de drept penal. Pentru cei care nu se supun normelor penale, săvârșind fapte interzise de acestea, ordinea de drept trebuie asigurată și realizată prin tragerea la răspunderea penală a infractorilor, aceasta luând naștere sub imperiul unor raporturi juridice penale de conflict sau de constrângere. În cadrul raporturilor juridice de tip conflictual participă subiecți cu interese, poziții, drepturi și obligații diferite, obiectivul constituindu-1 stabilirea răspunderii penale concrete a făptuitorului și supunerea lui legii penale, printr-o hotărâre judecătorească definitivă.

Înlăturarea răspunderii penale prin căile prevăzute de lege conduce la stingerea implicită a raporturilor juridice de orice fel, funcție de executarea hotărârii de condamnare, folosit pentru susținerea punctului de vedere că răspunderea penală nu poate fi redusă și nici identificată cu raportul juridic penal.

4. Subiecții răspunderii penale

Chiar dacă deținătorul obligației de a răspunde penal este infractorul, titularul dreptului societății de a aplica constrângerea penală este statul, prin organele sale (organele de urmărire penală, instanțe penale, organe de executare-penitenciare). Statul este unicul titular al dreptului la acțiune penală, exceptând cazul când aceasta este lăsată la latitudinea părții vătămate (care poate condiționa tragerea la răspundere penală sau poate stinge raportul juridic penal prin împăcare).

Astfel, statul este considerat atât ca subiect pasiv general al raportului juridic penal, cât și ca subiect activ general al tragerii la răspundere penală a infractorilor, fiind singurul ce poate exercita constrângerea penală.

Deși prin plângerea sa prealabilă, persoana vătămată apare ca un subiect activ în procesul penal de conflict, ea nu face altceva decât să deschidă calea exercitării statului a dreptului de a trage la răspundere penală pe infractor, el realizând în final ordinea de drept.

În ce privește subiectul pasiv al răspunderii penale acestea este întotdeauna subiectul activ al infracțiunii, adică persoana fizică chemată la răspundere penală indiferent de forma de participație la săvârșirea unei infracțiuni (autor, instigator sau complice), ori de modalitatea de executare a acesteia (tentativă, infracțiune consumată). Pentru existența subiectului pasiv al răspunderii penale, care este și subiectul activ al infracțiunii, se cer aceleași condiții de existență necesare pentru orice delicvent:

- > cerința unei vârste minime prevăzute expres de legea penală
- > cerința responsabilității
- > cerința săvârșirii faptei cu libertatea de voință și acțiune

În cazul infracțiunilor determinate, nu pot fi trase la răspundere penală decât acele persoane fizice care întrunesc și anumite condiții speciale prevăzute expres de lege. Subiectul infracțiunii și al răspunderii penale nu poate fi confundat cu subiectul unei fapte prevăzute de legea penală prin a cărei săvârșire nu sunt întrunite toate elementele constitutive ale infracțiunii.

5. Conținutul răspunderii penale

Dacă prin răspunderea penală se înțelege obligația infractorului de a se supune tragerii la răspundere penală (implică stabilirea răspunderii penale cât și executarea pedepsei), noțiunea de conținut a răspunderii penale vizează în principal aceste obligații. Infractorul se supune întâi în cursul desfășurării procesului penal tuturor obligațiilor ce decurg din starea de infractor și apoi din aceea de învinuit sau inculpat. După ce a fost constatată pe cale judecătorească, răspunderea penală determinându-și întinderea și conținutul, infractorului îi revine obligația de a supune executării hotărârii de condamnare și de suporta pedeapsa sau măsurile cu caracter sancționat or luate împotriva sa.

În cadrul procesului penal inculpatului trebuie să i se asigure atât drepturi cu caracter substanțial cât și procesual, de natură a asigura legalitatea imparțialitatea și echitatea tragerii la răspundere penală.

6. Obiectul răspunderii penale

Obiectul răspunderii penale este același cu al raportului juridic penal de conflict și anume: sancțiunile penale-pedepse principale, complementare și măsurile educative. Sancțiunile de drept penal au câteva trăsături prin care se deosebesc de celelalte sancțiuni de drept, imprimând răspunderii penale caracteristici distinctiv, și atribuindu-i statutul de cea mai grava formă de constrângere juridică.

Raportul juridic de răspundere are ca obiect sancțiunea juridică pe care statul, subiect activ al răspunderii, o aplică subiectului care a săvârșit fapta ilicită. Obiectul răspunderii penale îl constituie stabilirea și aplicarea sancțiunilor de drept penal (pedepse, măsuri educative, măsuri de siguranță, măsuri de ocrotire).

Răspunderea penală poartă în statutul său trăsăturile sancțiunii penale și anume:

> este prin excelență etatizată, fiind instituită în interesul apărării sociale contra criminalității, și se realizează prin intermediul unor organe și autorități specializate ale statului.

> este prin vocație preventiv-educativă, având finalități de factură formativ pedagogică și teleologică.

> este prin natura sa o răspundere specifică, complexă ale cărei rigori tind să atragă suferințe morale sau fizice infractorului.

> este eminentamente personală și deci netransmisibilă sau extensibilă.

> este obligatorie sau inevitabilă, în afara cazurilor prevăzute de lege este nedisponibilă.

> este neuniformă, neegalitaristă și strict individualizabilă. Trăsăturile răspunderii penale nu pot fi separate de caracterele sancțiunii de drept penal și se reflectă în materia principiilor care stau la baza răspunderii penale.

Prin realizarea obiectului răspunderii penale, a pedepselor și măsurilor educative, se urmărește reeducarea infractorilor având ca finalitate reîncadrarea lor în societate, asigurarea unei conduite viitoare conformă cu normele juridice în vigoare,

7. Răspunderea penală ca instituție fundamentală a dreptului penal

Specialiștii în domeniu sunt de acord cu ideea că răspunderea penală este o instituție juridică fundamentală a dreptului penal, care alături de infracțiune și sancțiune constituie componentele de bază ale întregului sistem de drept penal. Cele trei instituții fundamentale ale dreptului penal, ar trebui să beneficieze de reglementări succesive, care să înceapă cu determinarea statutului juridic al infracțiunii, să continue cu reglementarea statutului răspunderii penale și să se încheie cu determinarea sistemului, felului și duratei sancțiunilor.

Răspunderea penală se pune în discuție după și pe baza săvârșirii unei infracțiuni concrete, pedeapsa reprezentând o încheiere firească a procesului de individualizare a

răspunderii penale. Fără infracțiune răspunderea penală ar fi lipsită de temeiul care să-i legitimeze existența, iar pedeapsa în afara răspunderii penale ar fi lipsită de rațiunea care să-i justifice incidența și finalitatea. Ca instituție fundamentală, răspunderea penală trebuie să cuprindă un ansamblu de dispoziții privitoare la realizarea prin constrângere, fără de care celelalte reglementări ale dreptului penal privitoare la infracțiune și pedeapsă nu s-ar putea finaliza.

Instituția răspunderii penale trebuie să beneficieze de dispoziții privitoare la regimul general și conținutul răspunderii penale, la cauzele de înlăturare, agravare sau atenuare a răspunderii penale și la regimul înlocuirii răspunderii penale cu alte forme de răspundere juridică.

Dreptul penal nu reglementează drepturi subiective și obligații corelative pentru ca nu „reglementează infracțiunea”¹, ci doar o interzice și o sancționează. Pedeapsa își are izvorul în lege și nu în infracțiune, iar infracțiunea produce vătămări sau urmări dăunătoare și nu răspundere juridică.

Dreptul penal elaborează și impune norme de conduită obligatorii, instituind drepturi și obligații extrem de riguroase tuturor membrilor societății pentru a se realiza ordinea de drept penal.

8. Cadrul reglementărilor (sediul normativ al materiei)

Răspunderea penală reprezintă o instituție fundamentală a dreptului penal Codul penal român îi alocă un număr de reglementări restrâns, incomplet și vizibil dispersat. Ca instituție cuprinde un ansamblu de dispoziții privitoare la modul cum ia naștere, la realizarea dreptului statului de a trage la răspundere, a obligației infractorului de a răspunde penal, precum și la înlăturarea răspunderii penale prin amnistie și prescripție.

În alcătuirea sa actuală, cadrul reglementărilor cuprinde:

- > Dispozițiile din articolul 17 alin. 2 Cod penal referitoare la temeiul răspunderii penale: „infracțiunea este singurul temei al răspunderii penale”;
- > Dispozițiile din Titlul al IV-lea al Părții generale a Codului Penal privitoare la „Înlocuirea răspunderii penale” (art.90-98 inclusiv)²
- > Dispozițiile din titlul al VII-lea al Părții generale a Codului Penal privitoare la „Cauzele care înlătură răspunderea penală” (art 19, 121-124, 128-129, 131-132)

Cadrul reglementărilor se completează cu dispozițiile privitoare la aplicarea legii penale în spațiu și timp și în mod indirect cu dispozițiile înscrise în titlul III, Capitolul V, din Partea generală, intitulat „Individualizarea pedepselor”.

Dreptul penal elaborează și impune norme de conduită obligatorii, instituind drepturi și obligații extrem de riguroase membrilor societății pentru realizarea ordinii de drept penal. Se detașează aici puterea și dreptul organelor judiciare ale statului de a trage și supune la răspundere penală pe infractori și obligația acestora de a se supune consecințelor juridice ale faptelor sale.

Principiile răspunderii penale

1. Noțiunea și cadrul principiilor răspunderii penale

Răspunderea penală este guvernată de anumite principii care, deși sunt strâns legate de principiile dreptului penal, nu se identifica cu acestea. Principiile reprezintă acele idei de bază, călăuzitoare, ce se regăsesc în normele ce reglementează întregul sistem al dreptului

¹ N. Giurgiu, Drept penal partea generală, p.442

² Articolele 92-97 surit abrogate prin Legea nr. 104 / 22.09.1992, publicată în M.O. al României nr244/L 10.1992

penal sau numai o parte a acestuia. Printre principiile fundamentale ale răspunderii penale amintim:

- > Infrațiunea este singurul temei al răspunderii penale
- > Legalitatea răspunderii penale
- > Fără vinovăție nu există răspundere penală
- > Personalitatea răspunderii penale
- > Unicitatea răspunderii penale
- > Individualizarea răspunderii penale
- > Inevitabilitatea răspunderii penale
- > Promptitudinea răspunderii penale
- > Principii ale răspunderii penale

Infrațiunea este singurul temei al răspunderii penale. Răspunderea penală se naște în cadrul raportului juridic penal, iar nașterea răspunderii juridice coincide cu momentul nașterii raportului juridic. La originea nașterii oricărui raport juridic stă un fapt sau un act juridic, iar faptul ce stă la baza nașterii raportului juridic penal și a răspunderii penale este infrațiunea. Acest principiu este consacrat de legislația în vigoare în Codul penal articolul 17, alin. 2, care prevede că „infrațiunea este singurul temei al răspunderii penale”³; Aceasta poate fi tradusă prin faptul că nimeni nu poate fi tras la răspundere penală decât în măsura în care a săvârșit o infrațiune.

Nu orice fapta antisocială atrage răspunderea penală, ci numai infrațiunea. Altfel spus, fapta antisocială trebuie să întrunească cele trei trăsături esențiale ale infrațiunii prevăzute expres în art. 17, alin.1, Cod penal:

- > să prezinte un anumit grad de pericol social
- > să fie săvârșită cu vinovăție
- > să fie prevăzută de legea penală

De asemenea trebuie verificat dacă nu există o situație sau împrejurare care să înlăture caracterul penal al faptei, precum și faptul că infrațiunea a fost săvârșită de către persoana susceptibilă de a fi trasă la răspundere penală.

Legalitatea răspunderii penale

Răspunderea penală ca instituție fundamentală a dreptului penal, este guvernată și ea de principiul legalității, în sensul că drepturile și obligațiile ce constituie conținutul răspunderii penale se întemeiază pe lege. Legalitatea răspunderii penale este asigurată pe mai multe căi.

În primul rând legalitatea răspunderii penale se asigură prin reglementarea precisă prin lege a infrațiunii ca temei al răspunderii penale. În al doilea rând, legalitatea se asigură prin stabilirea de către lege a sistemului de sancțiuni penale, a limitelor generale și speciale a sancțiunilor penale și a criteriilor după care sancțiunile se individualizează. În legea penală sunt reglementate și alte aspecte cu privire la nașterea, modificarea sau stingerea răspunderii penale. De asemenea acest principiu presupune un sistem de norme legale cuprinse în Codul de procedură penală, competențele de tragere la răspundere, drepturile și obligațiile pe care le au cei ce participă la desfășurarea procesului penal în vederea realizării unei justiții drepte. Aplicarea și executarea sancțiunilor se face în conformitate cu legea.

Codul penal și Legea privind executarea pedepselor stabilesc toate condițiile de aplicare și executare a sancțiunilor.

Fără vinovăție nu există răspundere penală

O fapta nu poate atrage răspundere penală oricât de periculoasă ar fi pentru societate și indiferent de urmările pe care le produce, numai în măsura în care a fost săvârșită cu vinovăție. Infrațiunea nu poate exista fără vinovăție. Lipsa formei de vinovăție, cerută de lege, nu

³ Codul Penal Român, art 1.7, alin.2.

constituie infracțiune, iar acțiunea penală nu poate fi pusă în mișcare sau exercitarea acțiunii este împiedicată.⁴

Personalitatea răspunderii penale

Nu poate fi tras la răspundere penală decât cel care a săvârșit în mod direct, nemijlocit, infracțiunea ca autor al acesteia sau care a participat indirect la săvârșirea ei în calitate de instigator sau complice. Conform art. 10 lit. C, acțiunea penală nu poate fi pusă în mișcare sau exercitată, decât dacă fapta nu a fost săvârșită de învinuit sau inculpat. În articolul 72, Codul penal se menționează că la stabilirea și aplicarea pedepselor se va ține seama și de persoana infractorului. Nu se poate admite răspunderea penală pentru fapta altuia, după cum nu se admite nici răspunderea penală colectivă.

Răspunderea penală nu poate fi transferată unei alte persoane nici în timpul vieții infractorului, nici după moartea sa.

Unicitatea răspunderii penale

Unicitatea se referă la faptul că săvârșirea unei infracțiuni atrage o singură dată răspunderea penală pentru fapta comisă, prin aplicarea unei singure pedepse principale sau complementare sau a unei măsuri educative. Acest principiu nu exclude posibilitatea ca pentru o fapta antisocială săvârșită, alături de răspunderea penală să fie angajată și o altă formă a răspunderii penale (cazul infracțiunilor care produc prejudicii materiale sau răspundere disciplinară în cadrul raporturilor de muncă).

Individualizarea răspunderii penale

Prin individualizarea răspunderii penale se înțelege aprecierea răspunderii penale în funcție de fapta săvârșită, de conținutul concret al acesteia, de urmările produse, de mobilul și scopul săvârșirii, de circumstanțele și cauzele de agravare, de circumstanțele atenuante, de gradul de participare, individualizare care se face potrivit dispozițiilor legale.

Inevitabilitatea răspunderii penale

Acest principiu presupune că o dată ce o persoană a săvârșit o infracțiune, ea nu mai poate evita răspunderea penală. Răspunderea penală trebuie să intervină pentru sancționarea celui vinovat, pentru restabilirea ordinii publice tulburate și asigurarea sentimentului de liniște și siguranță. De regulă acțiunea penală se pune în mișcare din oficiu, cu excepția unui număr redus de infracțiuni, când este necesară plângerea prealabilă a persoanei vătămate.

Există anumite cazuri de înlăturare a răspunderii penale, când făptuitorul este exonerat (aministia⁵, prescripția⁶, lipsa plângerii prealabile, împăcarea părților⁷, desistarea și împiedicarea producerii rezultatului⁸, retragerea mărturiei mincinoase⁹, denunțarea din partea mituitorului¹⁰).

Promptitudinea răspunderii penale

Cu cât răspunderea penală este mai rapid angajată, cu atât finalitatea ei și a legii va fi mai bine realizată. Principiul presupune descoperirea infracțiunilor și infractorilor cât mai aproape, de momentul săvârșirii, desfășurarea operativă a urmăririi penale, a judecății și punerea de îndată în executare a pedepsei sau a celorlalte sancțiuni.

⁴ Art. 10, litera d, Cod procedură penală

⁵ articolul 119 Cod penal

⁶ articolul 121 Cod penal

⁷ articolul 131 Cod penal

⁸ articolul 22 Cod penal

⁹ articolul 260, alin 2, Cod penal

¹⁰ articolul 255, alia 3, Cod penal

Promptitudinea dă o întărire a sentimentului de siguranța victimelor, iar pentru cei care săvârșesc infracțiuni, reprezintă un mijloc de descurajare.

Prescriptibilitatea răspunderii penale

Potrivit acestui principiu se înlătură răspunderea penală prin trecerea unui anumit interval prevăzut de lege, de la data săvârșirii infracțiunii sau a hotărârii definitive de condamnare, fără ca infractorul sau condamnatul să fi fost supus răspunderii penale sau executării pedepsei stabilite în hotărârea definitivă pronunțată. Este prevăzut în articolul 122 Codul penal.

Durata și etapele răspunderii penale

a. Durata răspunderii penale

Durata sau perioada de existență a răspunderii penale nu a făcut și nu face obiectul unei reglementări exprese în legislația noastră penală. În literatura juridică penală, nu a fost abordată în mod direct problema momentului care marchează începutul respectiv sfârșitul răspunderii penale.

Momentul care marchează începutul răspunderii penale este iară îndoială, momentul în care norma de incriminare intră în vigoare. Momentul în care această răspundere încetează coincide cu momentul în care norma de incriminare iese din vigoare, își încetează activitatea.

Conform articolului 17 alin. 2 Cod penal „infracțiunea este singurul teniei al răspunderii penale”; rezultă că răspunderea penală ia naștere, există, din momentul în care infracțiunea a fost săvârșită. De regulă, momentul încetării răspunderii penale coincide cu momentul în care intervine reabilitarea, dar nu întotdeauna; în multe cazuri răspunderea penală încetează din motive obiective cum ar fi moartea persoanei ce a săvârșit infracțiunea sau dezincriminarea acesteia. În alte cazuri răspunderea penală este înlăturată din alte considerente întemeiate și precis reglementate de lege, cum ar fi: lipsa plângerii prealabile sau retragerea acesteia, împăcarea părților, amnistia, prescripția.

b. Etapele răspunderii penale

Pe întreaga sa durată de existență răspunderea penală parcurge anumite etape în realizarea sa. O primă etapă este cea cuprinsă între momentul săvârșirii infracțiunii și cel al începerii urmăririi penale. În această etapă organele judiciare competente întreprind acțiuni în vederea identificării faptei și a făptuitorului, pentru a edifica dacă fapta are caracter penal și dacă există teniei pentru răspunderea penală. Aceste acte realizate de organele judiciare se numesc acte premergătoare.

O altă etapă este *din momentul începerii urmăririi penale și până la terminarea acesteia*. În această etapă apar primele forme ale constrângerii, pe care răspunderea penală ie presupune, cum ar fi: reținerea sau arestarea, sechestrul penal sau dispunerea provizorie a unor măsuri de siguranță care reprezintă sancțiuni penale,

O nouă etapă începe *din momentul terminării urmăririi penale și a sesizării instanței de judecată și până în momentul în care hotărârea de condamnare rămâne definitivă*,¹¹ Această etapă se materializează în sancțiunea concret aplicată în cauză prin hotărâre de condamnare. Momentul în care hotărârea de condamnare rămâne definitivă reprezintă un punct final atât în ceea ce privește constatarea existenței răspunderii penale, cât și în ceea ce privește forma pe care răspunderea o îmbracă, forma ce constă într-o anumite sancțiune sau pedeapsă.

Următoarea etapa a răspunderii penale începe, de regula, *din momentul în care hotărârea de condamnare rămâne definitivă* sau mai precis din momentul începerii executării pedepsei sau a sancțiunii penale și durează *până ce această sancțiune a fost executată efectiv, sau considerată executată în temeiul legii*.

Ultima etapă a răspunderii penale este cuprinsă *între momentul terminării executării pedepsei și momentul în care intervine reabilitarea*, care face să dispară antecedenta penală și

¹¹ Mohtar, I., Lazăr, V. 2000. *Drept penal, partea generală*. București: Editura Europa Nova, București, p. 400.

toate celelalte consecințe ale condamnării. În această etapă răspunderea penală există atât sub forma unor interdicții pe care persoana care a fost condamnată le suportă, chiar după executarea sancțiunii penale, cât și sub forma asistenței pe care respectiva persoană trebuie să o primească de la societate, societate ce are menirea să faciliteze o reintegrare socială deplină.

References

- Antoniou. G. 1995. *Vinovația penală*. București: Editura Academiei Române
Basarab. M. 1997. *Drept penal, partea generală*. Vol I și II. București: Editura Lumina Lex
Bulai. C. 1997. *Manual de drept penal, partea generală*. București: Editura All Beck
Nistoreanu. Gh. și colaboratorii. 2000. *Drept penal, partea specială*. București: Editura Europa Nova
Nistoreanu. Gh. Boroii. Al. 2002. *Drept penal, partea specială*. București: Editura All Beck
Legea 456/18 iulie 2001 privind modificarea Codului penal și a Codului de procedură penală
Legea 169/18 aprilie 2002 privind modificarea și completarea Codului penal și a Codului de procedură penală
Legea 278/12 iulie 2006 privind modificarea și completarea Codului penal